

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 35.051.136
Львівського національного університету
імені Івана Франка
м. Львів, вул. Університетська, 1

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію

Євчук Уляни Юріївни

«Історична пам'ять у польському романі

кінця XX – початку XXI століть»,

*подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії в галузі
знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія*

Дисертація Уляни Євчук – це самостійне, продумане і виконане на високому науковому рівні дослідження, яке охоплює знаковий період в історії польської літератури, важливий не тільки з огляду на естетичні знахідки і пропозиції, а й на його вплив на колективну ідентичність і культурну пам'ять спільноти. З'ясуванню цих особливостей присвячено перший розділ роботи, який містить не тільки докладний огляд теоретико-методологічних підходів, а й обґрунтований вибір саме тих концепцій і понять, які враховують специфіку польської ситуації. Йдеться, зокрема, про феномен постпам'яті, складну динаміку змін у політиках пам'яті і колективній уяві після 1989 року, про роль літератури у трансформаційних процесах, ба навіть про такі поширені у польській традиції топоси, як «східні креси» і «повернуті землі». Окремо авторка розглядає поняття «терапії пам'яті», яка відбувається за посередництвом літератури як індивідуальної практики письма й колективної практики читання й інтерпретування літературних творів.

Загальні засновки першого розділу Уляна Євчук розгортає й удокладнює у розділі другому, де розглядає трансформацію парадигми історичної пам'яті у сучасній польській прозі. Зокрема, дисертантка

визначає ключові періоди й події, які фокусують увагу спільноти і належать у такий спосіб до «минулого, присутнього у сьогодні», визначального для саморозуміння і самопроговорювання. Йдеться не тільки про індивідуальні письменницькі зацікавлення, а й – насамперед – про саморозповідність спільноти, яка у процесі висловлювання формує і трансформує власну ідентичність. При цьому авторка наголошує на почерговості звернення до окремих тем або інтерпретаційних стратегій, виділяє окремі етапи розвитку історичної пам'яті, розширюючи межі означеного у темі хронологічного відтинку до післявоєнного періоду. Саме у формуванні пам'яті про Другу світову, й зокрема про події Голокосту, Уляна Євчук вбачає витoki сучасної ситуації. При цьому дослідниця окремо наголошує на «приватизації» й «регіоналізації» пам'яті, а також на особливостях гендерної перспективи у сучасному польському романі. Така деталізація, безперечно, додає роботі наукової цінності й евристичності, свідчить про її високий інтелектуально-аналітичний рівень, широке бачення загальних процесів, закорінене у докладній обізнаності з текстами.

Завершуючи другий розділ розглядом художніх прийомів відображення історичної пам'яті, Уляна Євчук послідовно переходить у третьому розділі до «читання зблизька» сучасних польських романів, зокрема, творів Ігнація Карповича, Жанни Слоньовської, Лукаша Сатурчака, Йоанни Батор, Бриґіди Хельбіґ, Агати Тушинської, Моніки Шнайдерман та Зити Рудзької. Такий вибір виглядає доречним й умотивованим, оскільки кожен із аналізованих творів утілює окремий аспект роботи з історичною пам'яттю – від актуалізації індивідуальної пам'яті, яка упевнено відособлює пам'ять від об'єктивізованої й уніфікованої історії, до вибудовування гендерно маркованої нарації, яка, своєю чергою, враховує особливості пам'ятання «включених спільнот», чий голоси тривалий час залишалися здомінованими й приглушуваними. Між тим ідеться також про постпам'ять як ресурс конструювання ідентичності, про пам'ять жителів прикордоння, переселенців, окремих етнічних груп (на

прикладі німецької перспективи історичної пам'яті) і, знову ж, про пам'ять Голокосту. Така структура роботи виглядає продумано і переконливо, що ще раз підтверджують глибокі й синтетичні висновки до роботи. Авторка демонструє чудове й докладне знання матеріалу, вміння впорядковувати й розставляти акценти, вибудовувати інтелектуальний сюжет і формувати чіткий та динамічний виклад.

При цьому виникає також кілька питань і порад, які стосуються окремих аспектів роботи. Так, у визначенні «предмета дослідження» варто було би вказати не лише відображення, а й конструювання історичної пам'яті в польському романі. Хотілося б у переліку методів бачити напрацювання якщо не XXI-го, то принаймні XX століття. Апеляція насамперед до культурно-історичного, біографічного та психологічного методу не окреслює кола питань, які піднімаються у самій дисертації. Зокрема, сучасні теорії травми враховують щонайменше напрацювання психоаналізу, та й самі по собі претендують на формування способу роботи з текстами.

Однак після прочитання цього, безперечно, важливого і плідного дослідження підставовим залишається питання про визначення й розмежування колективної, історичної, культурної пам'яті. На основі першого розділу виникає враження, що перша частина 1.1.1. «Зasadничі концепції історичної пам'яті» написана як розгорнута ілюстрація до класифікації Жоржа Мінка, яку авторка наводить на початку цієї частини. Крім того, трапляються й окремі непослідовності: частина 1.1.2. «Особливості дискурсу історичної пам'яті на рубежі тисячоліть» починається зі звертання до монографії Лариси Нагорної, і лише потім – до праць Франкліна Рудольфа Анкерсмита та П'єра Нора. Навряд чи такий порядок виправданий, адже Анкерсміт упроваджує новий спосіб міркування про історичну пам'ять (не кажучи вже про Нора), тоді як українська дослідниця радше вдається до узагальнення. У контексті розмови про теорії травми дивує відсутність у дисертації згадок про роботи

Пола Коннертона, а також Пйотра Штомпки і Джефрі Александера. Зокрема, варто було згадати збірник 2004 року: *Cultural Trauma and Collective Identity*, ed. Jeffrey Alexander, Ronald Eyerman, Bernhard Giesen, Neil Smelser, and Piotr Sztompka. Berkeley: University of California Press. Доречно було б також згадати про праці Джорджо Агамбена, коли йдеться про особливості посттравматичної ситуації, – одночасну неможливість свідчити про травму й обов'язок такого свідчення.

Попри те, що, як уже йшлося, авторка розглядає у дисертації чималу кількість творів, дивує відсутність будь-яких згадок про романи Ольги Токарчук, які мають безпосередній стосунок до проблем історичної пам'яті. Важко переоцінити вплив нобелівської лауреатки не тільки на польську, а й на інші літератури, які постали перед подібними викликами. Звісно, про Ольгу Токарчук написано чимало, тож цілком виправним може бути авторське рішення сфокусувати увагу на інших, менш знаних, однак промовистих романах у сучасній польській літературі, однак варто було би бодай узагальнити спостереження інших дослідників. Наразі ж маємо до справи з «промовистим мовчанням», яка не дозволяє сформуванню вичерпного уявлення про польський літературний ландшафт кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Після прочитання роботи постає ще кілька питань – не зауважень, а засновків для подальшого зацікавленого обговорення. Зокрема, характеризуючи сучасну польську літературу, Уляна Євчук використовує поняття постмодернізму. Отож, чи доречно визначати всю польську літературу після 1989 року як постмодерністську? Якщо окремі автори і твори, зокрема, з тих, які авторка аналізує у дисертаційному тексті, не підлягають такому окресленню, то як найдоречніше визначати їх зі стилістичної перспективи? Друге питання: чи вплинули на способи художнього мислення теоретичні праці на тему історичної та культурної пам'яті, колективної травми та її подолання? Адже, як відомо, численні подібні дослідження – як оригінальні, так і перекладні – з'являлися не раз

до появи літературних творів на схожу тематику. І, нарешті, третє питання, пов'язане з попереднім: чи є підстави вести мову про вплив на польську літературу художніх перекладів, і якщо так, то які твори варто визнати найбільш знаковими?

У роботі є окремі огріхи викладу, зокрема, це стосується надмірної тезовості у теоретичній частині й подекуди у висновках до розділів. Це перешкоджає плавності та послідовності тексту й ускладнює розуміння авторської позиції. У деяких структурних частинах тексту бракує підсумкових суджень, вони можуть закінчуватися цитатою з праці іншого автора. Трапляється непритаманне українській мові використання орудного відмінка для позначення авторства – наприклад, одразу на с. 2: «Представлено основні концепції історичної пам'яті та її ролі у житті суспільств, запропоновані Морісом Альбваксом, Аляйдою Ассман, П'єром Нора, Полем Рікером, Франкліном Анкерсмітом та ін.». Окремі цитати у тексті подані польською мовою, тоді як доречніше було би наводити їх в українському перекладі (з відповідною позначкою). Варто було би уважніше переглянути список літератури, у якому не завжди послідовно дотримуються бібліографічні принципи: більшість авторів вказані за прізвищем та ініціалом, але іноді подано повні імена; що більше, іноді імена вказані перед прізвищем (напр., Жанна Слоньовська, Леся Івасюк, Марианна Хирш). В окремих бібліографічних позиціях прізвища немотивовано подано у перекладі: так, російськомовний переклад Рікера подано за україномовним написанням його прізвища.

Однак ці зауваги не ставлять під сумнів наукову цінність дослідження та особистий внесок авторки. Що більше, ця робота значуща як для польського, так і для українського літературознавства. Зважаючи на її добре теоретичне обґрунтування, широке охоплення літературного матеріалу, навіть критичність і полемічність, вона пропонує зовнішній погляд на визначальні процеси формування історичної пам'яті у польській літературі, які можуть бути менш помітними для внутрішнього

спостерігача; водночас дисертація Уляни Євчук містить спостереження й узагальнення, які можуть стати важливими й плідними для формування історичної чи культурної пам'яті української читацької спільноти. Не лише перелік публікацій, а й численні виступи на фахових семінарах і конференціях засвідчують, що ця робота пройшла предметне обговорення у професійному середовищі, а викладені у ній міркування й інтелектуальні пропозиції відповідають вимогам академічної доброчесності.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Євчук Уляни Юріївни на тему «Історична пам'ять у польському романі кінця ХХ – початку ХХІ століть» є самостійним завершеним науковим дослідженням, містить наукову новизну, відповідає «Вимогам до оформлення дисертації», що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40, «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (з наступними змінами), та «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, а отже, здобувачка Євчук Уляна Юріївна заслуговує на присвоєння їй ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія».

Офіційний рецензент:

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри теорії літератури та
порівняльного літературознавства
Львівського національного університету
університету ім. Івана Франка

Олена ГАЛЕТА